

uspješno nametanje klijentelističke veze sa biračima, koja ih je održavala na vlasti sve dok je bila jaka i sve dok su postojali, s jedne strane, resursi u vidu različitih davanja, a s druge, potražnja, odnosno pristajanje birača na ovu vrstu razmjene. Iako je prije svog izbornog poraza PRI i dalje dobro prolazio kod određenih kategorija stanovništva – starijih, siromašnijih, manje obrazovanih i birača iz ruralnih krajeva⁵⁹ – broj njegovih pristalica polako se osipao, da bi ova stranka, 2000. godine, napokon izgubila važne izbore od kandidata PAN-a i Zelene partije Meksika, Vincentea Foxa⁶⁰.

2.6 Sistem sa predominantnom partijom: DPS u Crnoj Gori⁶¹

Partijski sistem u Crnoj Gori u najdužem periodu njegovog trajanja može se odrediti kao višepartijski sistem sa dominantnom partijom (po Blondelu), ili kao višepartijski sistem sa predominantnom partijom (po Sartoriju). Postavlja se pitanje da li to određenje nosi neke posljedice po tip veze koji će partijske elite odabrati za komunikaciju sa biračima. Odnosno: da li na osnovu određenja tipa partijskog sistema, do koga smo došli prvenstveno kvantitativnim kriterijumom⁶², možemo saznati nešto više o odnosu birača prema izbornom procesu i njihovim mogućim motivima za glasanje? U prethodna dva dijela ovog poglavlja (4 i 5) opisali smo dva tipična slučaja sistema sa dominantnom partijom. Odabrali smo dva od tri tipa sistema koja razlikuje Sartori da bismo generalizovali određene zaključke i ustanovili koliko su oni primjenjivi na slučaj Crne Gore, a samim

---

⁵⁹ PRI je uvijek bio znatno uspješniji u selima i malim gradovima, dok je opozicija imala više uspjeha u većim gradovima sa preko 100.000 stanovnika. Nadalje, ako znamo da je 1950. godine 57% stanovništva Meksika živjelo u izolovanim seoskim zajednicama sa manje od 2.500 stanovnika, a da je taj broj 1990. godine opao na 29%, vidimo da su socijalna mobilnost i ekonomski razvoj veoma nepovoljno uticali na izborni uspjeh PRI-a. V. „Politika u Meksiku“ u: *Komparativna politika danas: svjetski pregled* (Kornelius i Veldon, 2009: 507).

⁶⁰ Vincente Fox je na ovim izborima osvojio 43% glasova birača, Francisco Labastida ispred PRI-a 36%, a Cuauhtemoc Cardenas ispred PRD-a 17%.

⁶¹ Osnovni argumenti iz ovog odjeljka objavljeni su u časopisu politički život: časopis za analizu politike, br. 3 (Komar, 2012)

⁶² Broj političkih partija i njihov udio u raspodjeli mandata, te broj godina koji je dominantna partija provela na vlasti.

tim i odgovorili na pitanje s početka – u kojoj mjeri tip partijskog sistema određuje tip veze i komunikacije između birača i partijskih elita.

Dakle, šta je zajedničko sistemima u Japanu i Meksiku, kada su u pitanju mehanizmi opstanka na vlasti dominantne partije?

- (a) Obje partije (LDP i PRI) koristile su svoj monopolistički pristup javnim finansijama za podsticanje klijentelističko-patronske komunikacije sa biračima.
- (b) Kada je jednom uspostavljena, ova vrsta komunikacije je u oba slučaja opstajala dok god su postojali resursi koji dozvoljavaju nježno pothranjivanje i zahtjev određenih kategorija birača za njom.
- (c) Fiskalna centralizacija u zemlji pokazala se u oba slučaja kao snažan podsticaj za razvoj klijentelističko-patronske komunikacije, samim tim što je omogućavala dominantnoj partiji monopolski pristup resursima.
- (d) Imidž nepobjedivosti bio je jedan od osnovnih faktora dominacije partije na vlasti.
- (e) Patronska-klijentelističke mreže nisu jednako uspješne na cjelokupnoj teritoriji države – uspješnije su među siromašnijim, manje obrazovanim i stanovništvom koje živi u ruralnim sredinama i manjim naseljima.
- (f) Slaba birokratija, koja nije sposobna da obavlja nezavisno funkcije kontrolora vlasti, dodatno podstiče patronska-klijentelističku komunikaciju sa biračima.
- (g) Birač pred sobom nema realan izbor, već izbor između toga da li će biti na strani pobjednika ili gubitnika.
- (h) Dominantno racionalno glasanje za vladajuću partiju ne obesmišljava u potpunosti koncept opozicije. Glasači opozicije bili su motivisani drugim, snažnijim porivima, koji izmiču objašnjenjima teorije racionalnog izbora, npr., ideološkom, nacionalnom, etničkom ili vjerskom pripadnošću.
- (i) Mreža podrške dominantnoj partiji počinje da propada u trenutku kada više ne može da podmiri potrebe članstva, bilo zbog toga što su resursi presahli ili zbog toga što se socio-ekonomski položaj članova mreže popravio, a samim tim nivo potreba porastao iznad onoga što partija može da obezbijedi.

Ako se ovome doda i opservacija Martina Sheftera (1994) da postoji određena pravilnost u tome koje se partije lakše odlučuju za patronska-klijentske odnose sa biračima, okvir za deskripciju crnogorskog primjera

je spreman. Naime, Shefter pravi razliku između tzv. *interno mobilisanih partija*, a to su “parties have been founded by elites who occupy positions within the prevailing regime and who undertake to mobilize a popular following behind themselves in an effort either to gain control of the government or to secure their hold over it”⁶³, i *eksterno mobilisanih partija*, tj. “political parties also have been established by outsiders who did not hold positions within the prevailing regime and who organize a mass following either in an effort to gain entry into the political system for themselves and their supporters or in an effort to overthrow that system”⁶⁴ (Shefter, 1994: 30). Prve su sklonije da prilikom izbora ustanovljavaju patronsko-klijentelističke veze jer im takav scenario, s obzirom na neposredan pristup resursima, više odgovara. Shefter smatra da partija odlučuje da li da pribjegne ovom scenariju u zavisnosti od tri faktora:

- (1) the demands and expectations of the party’s rank-and-file supporters;
- (2) the material and organizational resources available to the party; and
- (3) the orientations of the party’s leadership and its cadres and the interests of the elites who are allied with the party or who are capable of sanctioning it⁶⁵ (p. 31).

Sad možemo da pogledamo koje od gore navedenih zaključaka i pravičnosti možemo prepoznati u crnogorskom slučaju.

Dominantna partija u Crnoj Gori je Demokratska partija socijalista. Nastala je tzv. internom mobilizacijom, tj. već opisanim prevratom unutar, do tada, jedinstvene partije Saveza komunista Crne Gore, čime je možemo smatrati kandidatom za Shefterova pravila ponašanja interno mobilisanih partija. S. Darmanović (2007) ističe pet značajnih elemenata prve crnogorske tranzicije, koji su važni i za razumijevanje prirode nastanka dominan-

---

⁶³ „partije koje su osnovale elite koje su već zauzimale pozicije u okviru vladajućeg režima i koje su se odlučile da preduzmu korake kako bi mobilisale podršku za preuzimanje, odnosno za obezbjeđenje već postignute kontrole nad vladom“ (prevod O.K.)

⁶⁴ „političkih partija koje su osnovane od strane autsajdera koji nisu zauzimali pozicije u okviru vladajućeg režima, i koje organizuju mase ili u cilju ulaska na političku scenu, ili promjene političkog sistema.“ (prevod O.K.)

⁶⁵ „(1) zahtjeva i očekivanja visokorangiranih partijskih pristalica; (2) materijalnih i organizacionih resursa koji stoje na raspolaganje partiji, i (3) orijentacije samog partijskog vođstva i kadrova, kao i interesa elita koje saraduju sa partijom ili koje su u stanju da takvo ponašanje sankcionišu.“ (prevod O.K.)

tne partije u Crnoj Gori i koji nam dozvoljavaju klasifikaciju DPS-a kao *interno mobilisane partije*:

- (1) inicijator promjena koje su dovele do stvaranja DPS-a bio je obracun unutar prethodne, komunističke elite;
- (2) svi lideri protestnog pokreta bili su članovi ili funkcioneri Saveza komunista Crne Gore;
- (3) nakon uspješnog prevrata *nije stvorena nova politička partija*, „već su lideri januarskog pokreta jednostavno preuzeli glavne funkcije u Savezu komunista Crne Gore“ (str. 84);
- (4) cilj protesta nije bio promjena sistema, već „*odlazak konkretne rukovodeće komunističke elite*“ (str. 84).

Dakle, budući da je, faktički, stvorena internim prevratom unutar Saveza komunista, dominantna partija u Crnoj Gori suštinski predstavlja kontinuum sveobuhvatne partije iz prethodnog jednopartijskog socijalističkog uređenja, što ima bar dvije važne posljedice: (1) kontinuum upravljanja i pristupa javnim resursima i (2) kontinuum *partije vlasti* u percepciji stanovništva. Prva posljedica veoma je važna iz perspektive drugog Shefterovog faktora, motiva za odabir patronsko-klijentelističkih veza sa biračima – materijalnih i organizacionih resursa koji su partiji na raspolaganju. Druga je važna kao bitan elemenat za izgradnju *imidža nepobjedivosti* među biračkim tijelom, koji ćemo uskoro detaljnije elaborirati. Mogućnost korišćenja javnih resursa dodatno olakšava činjenica da je Crna Gora, s obzirom na svoju geografsku veličinu, prilično centralizovana država. Istina, lokalna autonomija postoji u određenom obimu kada je u pitanju upravljanje lokalnim budžetima. Međutim, imajući u vidu distribuciju ekonomskog razvoja, ta autonomija može biti relevantna samo u slučaju glavnog grada ili nekoliko primorskih opština, koje zbog turizma imaju izdašnije lokalne budžete. U najvećem dijelu Crne Gore, pristup resursima u obliku fondova, postavljenja i namještenja, planiranja projekata i investicija, vrlo je važan elemenat političkog komuniciranja sa biračima. Uz to, slabi birokratski aparat koji karakteriše nizak nivo profesionalnosti i čiji su osnovni obrasci funkcionisanja naslijeđeni iz *patrimonijalnog komunizma* (Kitschelt et al., 1999: 23), ne funkcioniše kao faktor kontrole političkih elita.

Sad dolazimo do tzv. imidža nepobjedivosti, kao jednog od važnih faktora opstanka dominantne partije na pozicijama vlasti. Podsjetićemo na elaboraciju značaja takvog imidža za dominantnu partiju, koju daje Beatriz Magaloni (2008):

Hegemonic parties are oversized governing coalitions that are largely sustained through the distribution of government spoils and patronage. These autocracies strive to sustain oversized governing coalitions rather than minimally winning ones because, first, as argued earlier, they want to generate an image of invincibility in order to discourage party splits. A second reason why hegemonic-party autocracies aspire to supermajorities is to control institutional change to their advantage⁶⁶ (p. 15).

Postavlja se pitanje da li sistem sa predominantnom partijom u Crnoj Gori sadrži i ovaj elemenat, koji je iz perspektive motivacije birača prilikom glasanja iznimno važan. U empirijskom dijelu istraživanja ove teme, postavili smo biračima dva pitanja na osnovu kojih smatramo da možemo dokazati prisustvo *imidža nepobjedivosti* predominantne partije i u Crnoj Gori. Prvo pitanje je glasilo: „Ako bi se sutra održali izbori, koja bi partija pobijedila?” Grafik 2 prikazuje distribuciju odgovora na ovo pitanje: 82.1% birača iz našeg uzorka nema dilemu da bi na tim izborima pobijedila trenutno vladajuća partija.

Grafik 2: *Percepcija ishoda potencijalno održanih izbora*

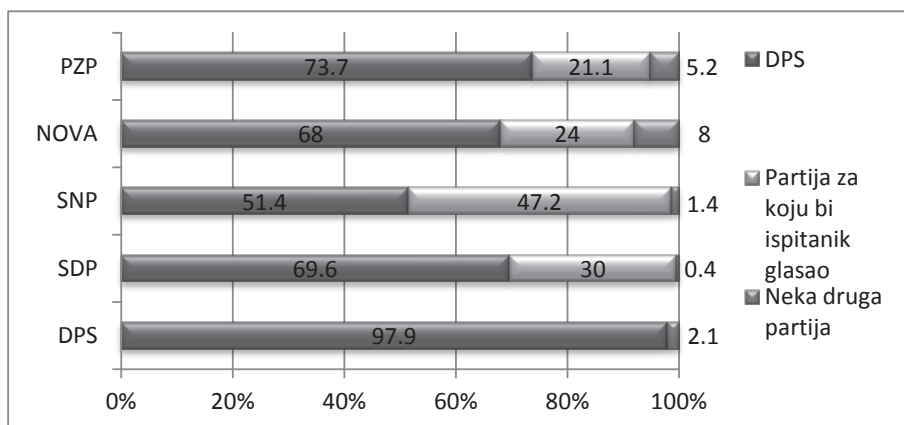

⁶⁶ „Hegemonijske partije su ogromne koalicije koje se uglavnom izdržavaju kroz distribuciju povlastica vlasti i patronažu. Ove autokratije teže da održe te ogromne koalicije na vlasti, radije nego one koje s minimalnom marginom osvajaju vlast, prije svega jer, kao što je ranije rečeno, hoće da generišu imidž nepobjedivosti kako bi obeshrabrile partijske podjele. Drugi razlog zbog kojeg hegemonijske autokratije teže supervećinama leži u namjeri da kontrolišu institucionalne promjene u svoju korist.“ (prevod O.K.)

Šta to govori o biračima u Crnoj Gori? Kako oni percipiraju svoj izbor? Nedostatak neizvjesnosti, čak i kada taj doživljaj ne odgovara realnosti, kreira specifičnu situaciju u kojoj se birač ne nalazi u ulozi nekoga ko učestvuje u izboru pobjednika, već nekoga ko bira da li će se naći na pobjedničkoj ili gubitničkoj strani. Kroz prizmu teorije racionalnog izbora, dilema čak i ne postoji. Ipak, kao što ćemo vidjeti u daljoj elaboraciji empirijskog dijela ovoga rada, motivi birača nisu isključivo racionalni...

Posebno ilustrativni podaci za elaboraciju teze o prividu nedostatka izbora nalaze se u grafiku 3, u kome su odgovori birača na pitanje koja će partija, po njihovom mišljenju, pobijediti, dati u odnosu na odgovore na pitanje za koju bi partiju oni sami glasali. Tako vidimo da, od svih onih koji kažu da bi glasali za Pokret za promjene, čak 73.7% vjeruje da će svejedno pobijediti Demokratska partija socijalista, a manje od jedne četvrtine smatra da partija za koju glasaju ima neke šanse (preostalih 5.2% smatra da bi pobijedila Socijalistička narodna partija). Slično je i sa Novom srpskom demokratijom: 68% njihovih potencijalnih birača smatra da bi pobijedio DPS, dok samo 24% vjeruje u mogućnost pobjede partije za koju glasa. Socijalistička narodna partija je najjača opoziciona partija, ali ipak manje od pola njenih potencijalnih birača vjeruje u mogućnost njene pobjede (47.2%).

Grafik 3: Partijska identifikacija i percepcija ishoda izbora

U sistemu sa dominantnom partijom, a posebno u sistemu sa hegemonijskom partijom, birači nemaju osjećaj izbora, što potkrepljuju rezultati niza istraživanja u kojima je od birača traženo da prognoziraju koja će partija pobijediti na izborima. Odgovarajući na ova pitanja u predizbornim istraživanjima, i birači vladajuće Demokratske partije socijalista, i birači opozicionih partija, po pravilu kao pobjednika označavaju DPS⁶⁷. Taj podatak ilustruje tezu da birači nemaju osjećaj da učestvuju u odlučivanju pobjednika, već se izlaskom na izbore zapravo opredjeljuju da li žele biti u vladajućoj, ili u opozicionoj strukturi.

Predočićemo saldo izbornih pobjeda dominantne partije u Crnoj Gori. Na nacionalnim parlamentarnim izborima do 1996. godine DPS je osvajala apsolutnu većinu poslaničkih mjesta: „1990. godine (još uvijek pod imenom SKCG) – 83 od 125 mandata, sa 66.4% dobijenih glasova; 1992. godine – 46 od 85 mandata, sa 43.8% dobijenih glasova; 1996. godine – 45 od 71 mandata, sa 51.2% dobijenih glasova“ (Darmanović, 2007: 86). Na izborima nakon 1996. godine DPS je osvajala relativnu većinu mandata: 1998. godine – 32 od 78 mandata; 2001. godine – 30 od 77 mandata; 2002. godine – 31 od 75 mandata; 2006. godine – 32 od 81 mandata; 2009. godine – 35 od 81 mandata. Da bi slika bila jasnija, treba napomenuti da se od 1996. godine DPS na izborima ne takmiči samostalno, već u koaliciji sa Socijaldemokratskom partijom i drugim političkim partijama, često iz korpusa partija nacionalnih manjina, te da mandati koje su ove partije osvojile nisu obuhvaćeni gore navedenim podacima.

Pitanje koje nužno proizilazi iz prethodnog jeste: da li postoji još neka karakteristika partijskog sistema u Crnoj Gori koja bitno određuje komunikaciju birača i partijskih elita? Prema Dieteru Klingemannu (2005: 22), prilikom opisa svakog partijskog sistema, treba uzeti u obzir tri aspekta:

- (1) fragmentaciju, koja se mjeri brojem političkih partija;
- (2) polarizaciju, koja se određuje prema rasporedu partija po dimenziji lijevo – desno, i
- (3) promjenu u izbornoj uspješnosti – fluktuaciju glasova⁶⁸.

---

⁶⁷ Empirijska evidencija za ovu tvrdnju može se naći na internet stranici Centra za demokratiju i ljudska prava (CEDEM), koji od aprila 2004. godine redovno vrši i objavljuje istraživanja političkog javnog mnjenja u Crnoj Gori: <http://www.cedem.me/index.php?IDSP=1249&jezik=lat> (pristup 11.03.2011).

⁶⁸ Klingemann koristi izraz za koji u našem jeziku ne postoji odgovarajući termin: "the degree of electoral change – volatility". Mi ćemo koristiti izraz iz hrvatske stručne literature – 'fluktuacija glasova'. Up. prevod knjige *Transformacija političkih stranaka* (Beyme, 2002).

Počecemo sa elaboracijom prvog i trećeg aspekta, kako bismo za drugi, koji smatramo veoma važnim, ostavili posebno mjesto. Naime, iako su i fragmentacija partijskog sistema i fluktuacija glasova važni parametri za definisanje jednog partijskog sistema, smatramo da ih u našem slučaju treba posmatrati više kao posljedicu izbornih pravila i političkih odluka partijskih elita, nego kao *reakciju* biračkog tijela. Fragmentacija parlamenta i partijskog sistema, po pravilu, ukazuje na nestrukturirano biračko tijelo, ali ne treba zanemariti ni efekat izbornih pravila na kreiranje fragmentiranog partijskog sistema. Stoga bi se trebalo uzdržati od donošenja zaključaka o biračkom tijelu kroz prizmu fragmentiranosti partijskih sistema dok se ne razmotre podaci, ali i mehanizmi izbornog sistema koji doprinose fragmentaciji.

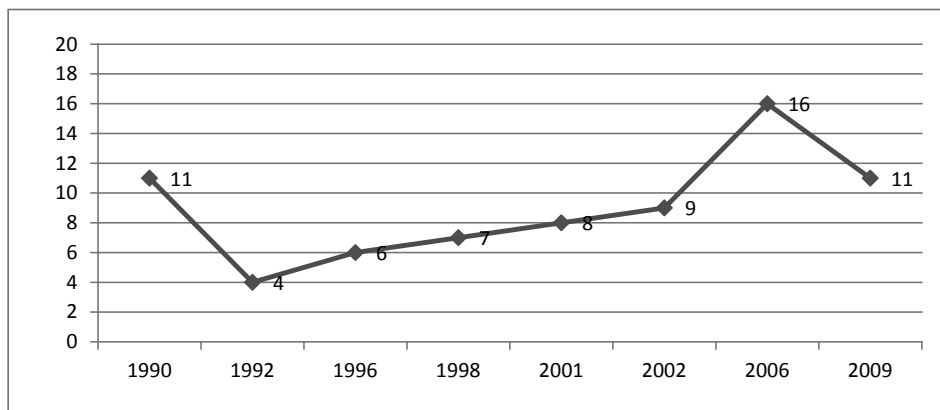
Fragmentacija se izračunava pomoću formule: $F=1/\Sigma s_i^2$, koja predstavlja efektivni broj partija u jednom sistemu, pri čemu s_i označava procenat mandata koji svaka pojedinačna partija zauzima u parlamentu. Na osnovu podataka iz Tabele 5, možemo zaključiti da je partijski sistem u Crnoj Gori prošao kroz više faza – od izuzetno male fragmentiranosti, karakteristične za skupštinski sastav sve do izbora 1998. godine, pa do izuzetno visoke, nakon izbora 2006. godine.

Tabela 5: *Efektivni broj partija u Crnoj Gori nakon parlamentarnih izbora*

	Godina izbora	Broj partija koje su osvojile mandate	Efektivni broj partija
1.	1990.	11	2.1
2.	1992.	4	2.8
3.	1996.	6	2.3
4.	1998.	7	3.5
5.	2001.	8	3.9
6.	2002.	9	3.9
7.	2006.	16	4.8
8.	2009.	11	3.9
Prosječno		9	4.2

Grafik 4: Grafički prikaz broja partija koje su osvojile mandate po izborima

Postoji više sistemskih elemenata koji pospešuju fragmentiranost: proporcionalni izborni sistem, mogućnost predizbornog koaliranja, slobodan mandat kojim poslanici malih partija „uvode“ svoju partiju u parlament kroz velike koalicione aranžmane, ili afirmativna akcija, kada je u pitanju predstavljanje manjinskih naroda. S obzirom na to, iako u jednom trenutku možemo zapaziti izuzetno visoku fragmentiranost partijskog sistema u Crnoj Gori, pitanje je da li taj podatak ima značajnu eksplanatornu vrijednost. U crnogorskom parlamentu se u određenom periodu nalazilo čak 16 partija (što je u odnosu na ukupan broj poslanika – 81 – značajan broj), no većina njih je „ušla“ kroz velike koalicije, pa je nemoguće sa sigurnošću procijeniti koliku su podršku te partije stvarno imale. Takođe je važno naglasiti da su se do 2006. godine sve crnogorske partije mogle podijeliti po jednom kriteriju: do 1997. godine, taj kriterij je bio 'za ili protiv Slobodana Miloševića', a od 1997. do 2006. – 'za ili protiv nezavisnosti Crne Gore' (Vujović i Komar, 2006).

Nešto drugačija situacija nastupa nakon 2006. godine, iako su i ti izbori bili snažno obojeni postreferendumskom atmosferom, te bi se i oni mogli nazvati izborima 'za ili protiv nezavisnosti'. Naime, nakon 2006. godine, pitanje nezavisnosti Crne Gore ne dominira više u javnoj političkoj debati, no sasvim se lako može pretpostaviti da ono i dalje dominira izbornom voljom građana, tj. da su tzv. procrnogorski i prosrpski birači ostali ušančeni u okviru stranaka koje su uoči referendumu nosile jednu ili drugu odrednicu. Ovu hipotezu posebno ćemo testirati u empirijskom dijelu rada, gdje

ćemo pokušati da odredimo u kojoj mjeri opredjeljenje za ili protiv nezavisnosti determiniše izbornu volju građana.

Dakle, smatramo da povećana fragmentacija biračkog tijela nije uslovljena rastom interesovanja birača za manje partije, već sistemskim mehanizmima koji manjim partijama omogućavaju lakši pristup mandatima. Na primjer, od 16 partija koje su 2006. godine ušle u Skupštinu Crne Gore, uzrokujući značajnu fragmentaciju sistema, njih devet imalo je samo po jedan mandat. Pritom je većina tih partija do svog mandata došla kroz koalicije ili podsredstvom mehanizama afirmativne akcije. Od 11 partija koje su nakon izbora 2006. godine imale po jednog ili dva predstavnika u Skupštini, na sljedećim izborima, 2009. godine, njih sedam nije osvojilo nijedan mandat i praktično je nestalo sa političke pozornice. I ovdje ćemo pozvati u pomoć Sartorija kako bismo se izborili sa kvantitativnim određenjem partijskog sistema kao fragmentiranog: „(...) stranački sustav smatra se fragmentiranim samo ako ima više stranaka, a nijedna od njih ne približava se apsolutnoj većini” (Sartori, 2002: 114). Očigledno je da, kada je u pitanju Crna Gora, to nije slučaj.

Treći Klingemannov kriterijum odnosi se na fluktuaciju biračkog tijela. Visoka fluktuacija ukazuje na nestabilno biračko tijelo i nekonsolidovan partijski sistem, što su karakteristike koje se svakako očekuju u tzv. novim demokratijama, gdje se „biračko tlo” još uvijek smiruje. Klaus von Beyme (2002) smatra da je visoka fluktuacija glasova normalan i očekivan znak geneze novog sistema sve dok ta faza „konsolidacije” ne pređe tri izborna ciklusa (str. 51). Mimo toga, visoka fluktuacija obično je znak krize na političkoj sceni i ukazuje na značajan pad povjerenja u političke partije⁶⁹.

Fluktuacija birača uobičajeno se mjeri *Pedersenovim indeksom* (Pedersen, 1979), koji se izračunava pomoću formule: $V_i = \sum p_{ix}^{1/2}$ ⁷⁰. Ovaj indeks kreće se u rasponu od 0, što bi značilo da su sve partije osvojile identičan broj glasova na svim izbornim ciklusima koje mjerimo, do 100, što znači da je promjena bila potpuna, tj. da su svi igrači na političkoj sceni između dva izborna ciklusa potpuno novi.

U slučaju Crne Gore, ovaj indeks ne možemo izračunati bez određenih adaptacija. Naime, budući da izborna pravila dozvoljavaju predizbor-

⁶⁹ Izborna fluktuacija do 9% smatra se normalnom, Von Beyme kaže čak i poželjnom pojavom, jer bi „u protivnom bio doveden u pitanje smisao izbora“ (Von Beyme, 2002: 51).

⁷⁰ Pi je razlika glasova koje je partija osvojila između dva izborna ciklusa i upisuje se uvijek kao pozitivan broj, čak i u situacijama kada je u pitanju negativna razlika.

ne koalicije, one su postale veoma raširen i popularan način organizovanja političkih partija. To znači da mi zapravo ne možemo znati koliko je tačno glasova osvojila svaka od pojedinačnih stranaka koje čine koaliciju. Zato predlažemo izmjenu u načinu obračuna, koja se sastoji u tome da se za osnovu računanja ne uzima broj osvojenih glasova (jer taj podatak ne postoji), već broj osvojenih mandata. Ovo naš adaptirani indeks čini inkompatibilnim sa širim sistemom – kada je u pitanju uporedna upotreba i komparacija sa stanjem u drugim državama – ali nam, s obzirom na internu konzistentnost načina računanja, on omogućava da pratimo dinamiku unutar partijskog sistema Crne Gore (Tabela 6).

Tabela 6: *Indeks fluktuacije biračkog tijela po izbornim ciklusima u Crnoj Gori*

Izborni ciklus	Index
1992/1990	26.87
1996/1992	19.13
1998/1996	44.08
2001/1996	11.97
2002/2001	9.42
2006/2002	30.28
2009/2006	18.50
2009/1990	56.73

Ukoliko navedene podatke za prvi izborni ciklus – 26.87% – uporedimo sa odgovarajućim prosjekom u postkomunističkoj istočnoj i centralnoj Evropi od 25% (Lewis, 2000: 128), vidimo da su za taj period vrijednosti u potpunosti očekivane. Međutim, stabilizacija na oko 8%, koja se očekuje nakon četvrtog ciklusa, u crnogorskom primjeru nije se desila. Činjenica da je od ustanovljenja višepartijskog sistema do izbora 2009. godine došlo do promjene od 56.73%, kada je u pitanju raspodjela mandata među političkim partijama, kao podatak govori manje od trenda koji možemo da uočimo.